

Újmagyar műemlékvédelem

„...az egyes nemzetek műemléki kára – a nemzet életével a legszorosabban összefonódott történeti és művészeti kincsek pusztulása – az egész emberiség tetemes kára, hiszen a történelmi és művészeti emlékek az egész emberiség közös értékeit képezik. A műemlékvédelem tehát a kultúrvilág fontos problémája.”*

A forradalom utáni, a nemzetközi közvélemény által határozottan elítélt leszámolás korszakát lezáró általános amnesztiát követően egy évvel, 1964-ben a világ már Magyarország lábai előtt hevert, legalábbis erre utalhatta a nyugati világot előzőlő magyar műemlékes szakemberek világra szóló győzelme: »A Velencei Charta visszaépítés-ellenessége azonban öncsalás [...] Azt ugyanis nagyrészt éppen a magyar műemlékesek szövegezték és erőltették át: amikor tehát „nemzetközi” szabályokra hivatkozunk, akkor az igazából saját magunkat jelenti ebben az esetben.«¹ A történet igencsak hízelgő, csak éppen teljesen hamis. A Velencei Charta² negyvenedik évfordulóján, 2004-ben rendezett nemzetközi tudományos konferencián Fejérdy Tamás a Charta, egyben az egy évvel később megszületett

ICOMOS létrehozásában két olasz és egy belga szakember kiemelkedő szerepét hangsúlyozta, és utalt egyikük, Raymond Lemaire 1964-ben a „Charta-kongresszuson” elmondott beszédére, amelyben név szerint kiemelte egy sor kollégáját, akiknek gondolataira-javaslataira leginkább támaszkodhattak az előmunkálatok során. Ők huszonnégyen Nyugat-Berlinből, Lengyel-, Olasz-, Francia-, Spanyolországból, Csehszlovákiából, Nagy-Britanniából, a Szovjetunióból jöttek, és Horler Miklós személyében egy magyar is akadt közöttük.³ A magát a Chartát a műemlékvédelemmel foglalkozó építészek és szakemberek 1964. május 25. és 31. között Velencében tartott II. nemzetközi kongresszusán megszövegezők, akik a végén nevükkel is jegyezték a közreadott szöveget, huszonhárman voltak, képviselve az eddig nem említett Portugáliát, Jugoszláviát, Japánt, Hollandiát, Dániát, Mexikót, Perut, a Vatikánt, Görögországot, Ausztriát, Tunéziát is.⁴ Az átfedésekkel együtt

* Zachwatowicz, Jan: *A műemlékvédelem és restaurálás néhány nemzetközi kérdése*. Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények 2. (1958) 445–447.: 445.

¹ Buzás Gergely véleményét idézi: Szilvay Gergely: Nemzeti Várprogram: romeltakarítás vagy mülthamisítás? Mandiner 2016. március 2. – https://tortenelem.mandiner.hu/cikk/20160226_nemzeti_varprogram_romeltakaritas_vagy_multhamisitas [utolsó letöltés: 2021.05.13.]

² A konferenciára érkezett felkérésben szerepel ez az írásmód, amihez így alkalmazkodom. A műemlékvédelmi szakirodalomban azonban már régóta a magyaros „karta” írásmód a bevett.

³ Fejérdy Tamás: *Ki akarta? Mi a Karta?... és ma? Műemlékvédelem XLVIII.* (2004) különszám, 7–11.: 7.

⁴ *International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (the Venice Charter 1964)*. https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf [letöltés: 2021.05.14.] – A Charta magyar fordításához először hozzáfűzték az aláírók névsorát [Műemlékvédelem VIII. (1964) 216.], az újabb közlésekből már

összesen negyvenöt személy – öt az akkori szocialista országokból, köztük továbbra is egyetlen magyar. Velencében természetesen többen is voltak Magyarországról – az eseményről szóló beszámoló szerint Sallay Marianne, Dercsényi Dezső és Horler Miklós előadást is tartott, és poszttereket is kiállítottak⁵ –, ahogy egy évvel később az ICOMOS alakuló ülésén is,⁶ melynek során egyébként az új nemzetközi szervezet adoptálta is a Charta szövegét. Arról tehát, hogy a Chartát „nagyreszt [...] a magyar műemlékesek szövegezték és erőltették át”, semmiképpen nem beszélhetünk (ld. az alapviccet a hídon dübörgő elefánttal és kisegérrel), de az egykori történésekről korábban leírtakat ma is érvényesnek gondolom: „a Velencei Karta a magyar szakembereknek nagyon is kedvére való volt, mintegy nemzetközileg szentesítette álláspontjukat, nem véletlenül, hiszen többen is ott bábáskodtak megszületésekor.”⁷

hiányzik, vö. *Karták könyve 2. bővített kiadás. Műemlékvédelmi dokumentumok gyűjteménye*. Az első kiadást gyűjtötte, válogatta és szerkesztette: Román András, a válogatásban közreműködött: Lampert Rózsa. A kiegészítést gyűjtötte, válogatta és szerkesztette: Fejérdy Tamás. ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság Egyesület, Budapest, 2011. 16–18.

⁵ Dercsényi Dezső – Horler Miklós: *Beszámoló az 1964. évi velencei II. Nemzetközi Műemlékvédelmi Kongresszusról*, Műemlékvédelem VIII. (1964) 193–216., benne (210–216.): Az Athéni Carta szövege (1931) + P. Gazzola és R. Pane javaslata a „Restaurálás nemzetközi alapokmánya” (carta)-ra + A műemlékek konzerválására és restaurálására vonatkozó nemzetközi carta (Venecia 1964).

⁶ Gerő László: *Az ICOMOS megalakulása és első közgyűlése*. Műemlékvédelem IX. (1965) 253.

⁷ Lővei Pál: *A Velencei Karta és a magyar műemléki helyreállítások*. Műemlékvédelem XLVIII. (2004) különszám, 22–26.: 23.; Az 1960-as, majd kiemelten az 1970-es évek magyar műemlékvédelmét nemzetközi vi-

Lengyelországot mind a Charta Raymond Lemaire említette „ötletgazdái”, mind megszövegezői között Jan Zachwatowicz, a varsói műegyetem professzora, 1945 és 1957 között műemléki főkonzervátor képviselte. Az ország német megszállása idején műemlékek, többek között a varsói Óváros piacterének felmérésein dolgozott, amit aztán jól hasznosíthatott, amikor 1945-ben vezetője lett a február közepén létrehozott Fővárosi Helyreállítási Hivatal műemléki részlegének, a varsói óváros újjáépítése egyik szakmai főszereplőjeként.⁸ Adolf Ciborowski a helyreállításról írott, angol kiadásának is köszönhetően sztenderd műve éppen a Velencei Charta évében jelent meg.⁹ A több menetben, előbb a varsói gettó lázadását, majd a varsói felkelést büntetendő lerombolt város – még 1945 januárjában is folyt a náci pusztítás – helyreállítása nem volt magától értetődő, kezdetben még rom-sivatag állapotban, mementóként való megőrzése, egyben a fővárosi funkciók a legkevésbé sérült Łódźba telepítése is felvetődött. (A városi szövet mintegy 84 százaléka, az ipari infrastruktúra és a műemlékek 90 százaléka, a lakóházak 72 százaléka volt a becsült veszteség.) A helyreállítás végül

szonyrendszerben tárgyalja: Harlov Melinda: *Műemlékvédelem, kapocs a világgal*. Múltunk 61/4 (2016) 113–135.

⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Jan_Zachwatowicz [letöltés: 2021.05.14.]; társszerzőkkel írt könyve: Zachwatowicz, Jan et al.: *Stare Miasto w Warszawie*, Warszawa, 1956; magyarországi előadása: Zachwatowicz 1958. i. m.

⁹ Ciborowski, Adolf: *Warsaw, a City Destroyed and Rebuilt*, Polonia Pub. House, 1964; a varsói munkáiról magyarul: Kalinowski, Wojciech: *Történelmi városok újjáépítésének és szanálásának néhány problémája Lengyelországban (I. rész.)*, Műemlékvédelem IV. (1960) 22–36.



két fő tényezőnek volt köszönhető, egyrészt a romok közé visszatérő lakosság a házak azonnal megkezdett helyreállításában is megnyilvánuló kötődésének, másrészt a jaltai konferenciára készülő Sztálin döntésének. A Zachwatowicz megfogalmazta monumentális terv szembement a nemzetközi gyakorlattal – Német-, Francia- és Olaszország, Nagy-Britannia, Hollandia egyaránt csak egyes műemlékek helyreállításával törődött –, és csak a varsói hivatal legfelső vezetésében is jelen lévő „modernistákkal” való komoly küzdelemben volt megvalósítható. Az Óvárost végül a 14. századtól az utolsó nemzeti király koráig, a 18. század végi kialakult formájában állították helyre, körölte szovjet mintára felépítve az új szocialista fővárost. Ennek során a késő 19. századi, kora 20. századi bérházak Varsó háború előtti képét meghatározó monumentális együttesét annyira nem érezték megőrzésre méltónak, hogy a háborút átvészelt elemeit is lebontották.¹⁰ A minden lehetséges

forrást, Canaletto vedutájától családi fényképekig felhasználó helyreállítók leginkább a pinceszinten, részben a földszinteken, ritkán az első emeletig felnyúló falakban tartalmaznak még a háború előtti maradványokat, a látvány döntő része a térfalak többé-kevésbé pontos rekonstrukciója (de nem a telekosztásé és nem a beépítésé). 1980-ban ennek a különleges léptékű munkának az eredménye lett a világörökség része, és a Helyreállítási Hivatal mindezt dokumentáló archívuma nyert felvételt 2011-ben az UNESCO „Világ emlékezete” jegyzékébe.¹¹

A varsói helyreállítás az utóbbi időben a budai vár és általában a hazai műemléki helyreállításokról folyó eszmecsere egyik sarkalatos példajaként jelenik meg, mint ami minden hazai új rekonstrukciós tervet legitimál. Eltekintve attól, hogy miért nem jelenik meg hasonló vehemenciával az érvek között az angliai Coventry hasonlóan a németek rombolásának áldozatául esett gótikus székesegyházának vagy éppen Vilmos császár berlini késő

¹⁰ Gliński, Mikołaj: How Warsaw Came Close to Never Being Rebuilt. culture.pl Feb 3 2015. – <https://culture.pl/en/article/how-warsaw-came-close-to-never-being-rebuilt> [utolsó letöltés: 2021.05.14.]

¹¹ Historic Centre of Warsaw: <https://whc.unesco.org/en/list/30/> [utolsó letöltés: 2021.05.14.]

historizáló emléktemplomának ma is mintaszerű kortárs kiegészítése és a használatra alkalmassá tétele, érdeemes a varsói és a budapesti helyzet közötti párhuzamokat és különbségeket számba venni. Mindkét helyen meghatározó volt a középkortól a késő barokkig, helyenként a klasszicizmusig terjedő korszak helyreállításának igénye, és a historizmus produkciójának szinte egyöntetű szakmai elutasítása, értéktelenné nyilvánítása, még használható és helyreállítható épületeinek háborús veszteséggé nyilvánítása és bontása. Ez a budai várpalota bonyolult hauszmanni historizmusának a Mária Terézia korabeli szárnyhoz illeszkedő, egyfajta klasszicizáló neobarokká csendesítésével, a budai várnegyed túldimenzionált, századfordulós túlépítéseinek visszabontásával járt – ezt a tettet az UNESCO ugyanúgy világörökségi címmel ismerte el, mint a varsói óváros rekonstrukcióját. A pusztítás eredendő oka mindkét helyszínen a II. világháború volt, a kiindulópont mégis gyökeresen eltérő. Varsóban, egy ok nélkül megtámadott ország fővárosában a megszállókkal szembeni felkelések miatti büntetés eszköze volt a rombolás, ami a funkcionális károkon messze túlmenő eszmei hiányként jelent meg a nemzetben azonnal a háború befejeztekor. Budapesten a szuverén magyar állam tudatos, egyben hibás politikája vezetett az ország megszállásához, majd a főváros erőddé alakításához és értelmetlen védelméhez, a várnegyed és a várpalota nagymérvű pusztulásához. A palotához ugyanakkor nemhogy a magyar, de még Budapest lakossága sem kötődött, semmilyen igényt nem formált, semmilyen kezdeményezéssel nem élt – ellentétben a lengyel történésekkel – a megőrzés érdekében.

A jelenlegi „kormányzati” Chartahasználat módját – a budai várban a lovarda és társai felépítését, a folyamatban lévő és tervezett minisztériumi építkezéseket – már előre jelezte egy 2014-es nyilatkozat, miszerint a műemlékvédelem új szemlélete „az 1964-es velencei charta meghaladásaként fontosnak tartja a rekonstrukciót ott, ahol az eredeti állapotról régészeti dokumentáció vagy más, pontos adat áll rendelkezésre”.¹² A kormányzat egyes szakemberek támogatását is el tudta nyerni: ekkorra már nem létezett ennek ellentmondani képes és hajlandó állami szervezet. A lovarda kapcsán hangzott el például, hogy „[m]űemlékileg pedig egy ilyen épületrekonstrukció létező gyakorlat, legitim eljárás egész Európában. Azon lehet vitatkozni, hogy a régi épületeket kell-e visszaépíteni, vagy modern újakat tervezni, Rostás [Péter] szerint az előbbi megoldás az ártalmatlanabb.”¹³

A magyarországi műemlékvédelem végső eróziója 2001-ben kezdődött. 1998-ban a Művelődési és Köznevelési Minisztérium nevét Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumává változtatták, majd 2001-ben egy sor kisebb-nagyobb intézményt és feladatot (régészeti és műtárgyfelügyelet, folyóirat- és színháznyilvántartás, kegyeleti bizottság) az Országos Műemlékvédelmi Hivatalba tagolva szüle-

¹² A Forster Központ vezetését átvevő Sági Attila bemutatkozó beszédében: Csordás Lajos: Cselovszkinal az akarással volt baj, Nép-szabadság 2014.09.04. – <http://nol.hu/kultura/cselovszkinal-az-akarással-volt-baj-1484317> [utolsó letöltés: 2021.05.13.].

¹³ Dercsényi Dávid: Az lesz Orbánnak a Budai Vár, mint ami Gyurcsánynak a kormányzati negyed volt? HVG, 2015. április 01. – http://hvg.hu/itthon/20150401_Az_lesz_Orbannak_a_Budai_Var_mint_ami_Gyurcsany [utolsó letöltés: 2021.05.12.].

tett meg a végül 2012-ben felszámolt Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, amelynek elnevezésében az örökség „győzött”.¹⁴ A 2001-es vízfej tehát a definiálatlan és parttalan örökségvédelem¹⁵ jegyében elvetette a műemlékvédelem nevét, aminek pedig nincs neve, lassan létezni is megszűnik. Az átszervezést és az átnevezést az 1997-ben született műemlékvédelmi (és több más) törvényt¹⁶ 2001-ben felváltó örökségvédelmi törvény¹⁷ alapozta

¹⁴ A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal 2012. évi megszűntetését egy évvel megelőzően lezáró összefoglalás a műemlékvédelmi szervezet 1976–2011 közötti változásairól: Fejérdy Tamás: Változások a magyar műemlékvédelem szervezetében (1976–2011), in: Magyar Műemlékvédelem. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Műemlékvédelmi Tudományos Közleményei XV. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest, 2011. 115–127.; a további folyamatokról: „Ha mindez így marad, akkor ez ennek a 140 éves történetnek a vége” – BUKSZ-beszélgetés: Klaniczay Gábor beszélget Lövei Pállal a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal feloszlásáról, BUKSZ 24. (2012) 254–268.; Lövei Pál: *Halotti beszéd*, Élet és Irodalom LXI/34. (2017. augusztus 25.) 8.; [Haris Andrea – Lövei Pál:] Műemlékvédelem, in Hátalra Európának. A kultúra, az oktatás, a tudomány és a média leépítése Magyarországon 2010–2019, Oktatói Hálózat, Budapest, 2020. 71–73.; mindez hatósági szempontból: Veöreös András: Fiatalok és öregek a műemlékvédelemben, in: Fiatal Műemlékvédők Fóruma 2021, szerk. Nagy Gergely Domonkos – Veöreös András, ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság Egyesület, Budapest, 2021. 23–40.

¹⁵ A „kulturális örökség” definíció nélküli, „bolyhos” történeti fogalmáról: Sonkoly Gábor: Bolyhos tájaink. A kulturális örökség történeti értelmezései, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016; ismertetése: Lövei Pál: Örökségmánia, BUKSZ 29. (2017) 136–143.

¹⁶ 1997. évi LIV. törvény a műemlékvédelemről: Karták könyve 2011. i. m. 504–527.

¹⁷ 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről: Karták könyve 2011. i. m. 528–555.; A törvény elfogadása alkalmából megjelent ünnepi kiadvány: Műemlékvédelem törvényi keretek között. Törvénytől – törvényig. Történetek az intézményes műemlékvédelem 120 évéből, szerk. Tamási Judit, a szerkesztő munkatársa: Bardoly István, Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma – Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest, 2001.

meg. Ez az „örökösödési” folyamat semmilyen szerves belső fejlődéssel nem volt magyarázható, a műemlékvédelmen belül senki sem igényelte, senki sem gondolt rá.¹⁸ A 2001-es jogszabály rövid idő alatt lett „összecsapva”, és azóta is számtalan változtatást szenvedett el. Az ily módon kodifikált *örökségvédelmet* tartalommal megtölteni igyekvő utólagos lépések, például a Teleki Intézet keretei között készült interjúk és szervezett beszélgetések leginkább a definiálatlanság felismeréséig jutottak.¹⁹

Az így funkciójukat veszített, másfél évszázados *műemlék*, az ugyancsak régi *műemlékvédelem* kifejezések idővel új jelentéstartalmakat kezdtek magukhoz vonzani. L. Simon László, aki mint többek között a miniszterelnökség kulturális örökségvédelemért és kiemelt kulturális beruházásokért felelős államtitkára, nyakig benne volt a műemlékvédelem szervezeti szétverésében, 2016-ban a budai várban a lovarda alapkövetétele alkalmából a főörség épületét és a Stöckl-lépcsőt is tartalmazó, zöldmezős beruházást az elmúlt fél évszázad legnagyobb budapesti műemléki felújításának nevezte.²⁰ A Kossuth téren

¹⁸ Lövei Pál: Örökségvédelem versus műemlékvédelem: a nagy hal megeszi a kis halat, in: Örökség, történelem, társadalom. Rendi társadalom – polgári társadalom 30. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 2018. évi, szentendrei konferenciájának tanulmánykötete, szerk. Szívós Erika – Veress Dániel, Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest, 2020. 9–22.

¹⁹ Fekete Ilona: Műemlékvédelem és örökség Magyarországon: intézménytörténet, perspektívák, vélemények, in: Erdősi Péter – Sonkoly Gábor (szerk.): A kulturális örökség (Atelier füzetek, 7.), L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2004. 371–390.

²⁰ Letették az újjáépülő Lovarda alapkövét a budai Várban, InfoRádió / MTI 2016. május 20. – <https://infostart.hu/belfold/2016/05/20/letettek-az-ujjaepulo-lovarda-alapkovet-a->

felépült parlamenti irodaház stílusán és gondolkodásmódban szorosan kapcsolódik a kormányzat várbeli ténykedéséhez. Tervezője a tervezéstörténetet felvázoló, „Személyes műemlékvédelem – családi építészettörténet” című írásban értékelte nemrég a saját építész felmenői és saját korábbi elveivel egyaránt szembemelve alkotott homlokzatú épületet.²¹ Az ember érti, hogy a jelentős szellemi és anyagi befektetéssel hat változatban gondosan kidolgozott tanulmánytervet sutba dobó, Hüttl Dezső kilencven évvel korábbi homlokzati tervét előíró kormányhatározat után már akár csóddal is fenyegető kényszerpályán mozgott a tervezőiroda, de ezt nem kellett volna egyfajta „szerecsenmosdatás” gyanánt úgy interpretálni, hogy „ez az én hittel vallott szubjektív »műemlékvédelmem«”.²² A budapesti Rózsadombon a Duna fölött a tájba az 1970-es évek elején hatalmas méretével belerondított egykori SZOT-szálót még két emelettel megfejelve, az eredetinel is nagyobb tömegűvé alakított társasházhoz a *műemlék* kifejezést minden eredeti, akár hatósági, akár történeti jelentéséből kivetkőztetve kapcsolta hozzá az épület ismer-

tetője: „A külsínt a hatósági előírások szorították korlátok közé és az a megközelítés, amely a 70-es években a Kádár-kor mozgalmi céljainak alárendelt épületet műemlékként fogadta el.”²³

2018-ban egy a kulturális örökség védelmével kapcsolatos kormányrendeletben sikerült a műemléket a migránsok elleni „nemzeti” harcban is bevetni: „A nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségű nemzeti vagyonnak minősülő, műemléki védelem alatt álló építményekben és építményegyüttesekben vagy azok területén, telkén még a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetben sem alakítható ki a menedéjogról szóló törvény és a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló törvény hatálya alá tartozó személyek elhelyezésére, ellátására és fogva tartására szolgáló rendeltetés vagy ilyen rendeltetésű építmény.”²⁴

Annyi más mellett tehát már a műemlékvédelmet is elérte az újmagyar „újbeszél” (© Orwell: 1984): „Az újbeszél célja nem csak az, hogy [...] megfelelő világnézet és észjáráskifejezési eszköz[ül] szolgáljon, hanem az is, hogy minden más gondolkodási módot lehetlenné tegyen.”²⁵ Az e beszédmód által megtámogatott cselekvéssornak ékes példája a budai várpalota és a

budai-varban [utolsó letöltés: 2021.05.12.]; Kovács András: *Orbán Viktor 2017 végén költözhet a Várba*, origo.hu, 2016.05.24. – <http://www.origo.hu/itthon/20160524-budai-varfelujitas-karmelita-kolostor.html> [utolsó letöltés: 2021.05.12.]

²¹ Vadász Bence: *Személyes műemlékvédelem – családi építészettörténet*, Építész Közlöny-Műhely 274. sz. (2021. február) 10–14.; ld. még: Vadász Bence: *Az Országgyűlés Hivatalának irodaháza*, Budapest, Kossuth Lajos tér 6–8. alatt álló épület áttervezése a 312/2012 (07. 03.) számú kormányrendelet szerint, in: *Elő műemlék – Rekonstrukció, de hogyan?* 2018. szeptember 6–7., szerk. Dévényi Sándor – Sulyok Miklós, MMA Kiadó, Budapest, 2019. 273–286.

²² Vadász 2021. i. m. 14.

²³ Zsoldos Anna: *Tájsebzás*, Elysium Társasház, Budapest, Régi-új Magyar Építőművészet 2021/1. 18–23., az idézet helye: 19.

²⁴ Erre a részletre Rácz Miklós hívta fel a figyelmemet: 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról 56. § (9) – <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1800068.KOR> [utolsó letöltés: 2021.05.17.].

²⁵ George Orwell: 1984. Fordította: Sziggyártó László, 169. – <https://elso.xyz/konyvek/orwell-1984.pdf> [utolsó letöltés: 2021.05.12.]



várnegyed, amelynek műemlékvédelem-ellenes (szerintem egyben nemzetellenes) kezeléséről már többször leírtam a véleményemet,²⁶ itt ennek valamiféle összefoglalását nem tartom szükségesnek. Egyfajta forrásközlésként azonban változtatás nélkül közreadom a Nemzeti Hauszmann-terv (2014–2024) végrehajtása érdekében a budavári Királyi Palota átfogó rekonstrukciója tudományos előkészítéséhez szükséges egyes intézkedésekről szóló kormányhatározat²⁷ előterjesztéséhez a Nemzeti Hauszmann Terv Társadalmi Testületének 2015. április 21-i 3. ülésére írott észrevételeimet – az előterjesztés egyébként a „tudomány” szó azóta számtalanszor megtapasztalt „újbeszél” átértelmezésének is jellegzetes példája:

²⁶ Lóvei Pál: A budai palota „snassz” anyagáról, Népszabadság LXXII/274 (2014. november 24.) 10.; Lóvei Pál: Budai vár kék ködben, Mozgó Világ 41/7–8. (2015) 185–188.; Lóvei Pál: Budai várjátékok, Élet és Irodalom LX/22. (2016. június 3.) 11–12.; Lóvei Pál: Hangoskodás a Dísz téren, Népszava 147/49. (2020. február 27.) 10.

²⁷ 1312/2015. (V. 21.) Korm. határozat – [https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A15H1312.KOR&targetdate=&printTitle=1312/2015.+\(V.+21.\)+Korm.+határozat&getdoc=1](https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A15H1312.KOR&targetdate=&printTitle=1312/2015.+(V.+21.)+Korm.+határozat&getdoc=1) [utolsó letöltés: 2021.05.15.].

„A kormány-előterjesztés elfogadásával elérni kívánt közpolitikai cél: „»A Királyi Palota fénykorát jelentő, a II. világháborúig fennálló állapot szerinti átfogó, hiteles rekonstrukciója...«”

Teljesen hibás a célkitűzés. A történelem és a műemlékvédelem menetét nem lehet visszaforgatni, ami egyszer elpusztult, az soha többé nem tehető ismét olyanná, amilyen valaha volt. Ehhez a tudomány a legnagyobb erőfeszítésekkel sem tud kellő megalapozottságot nyújtani, sőt, az eddigi tudományos vizsgálatok éppen azt mutatják, hogy a cél elérhetetlen. Az egykori Kulturális Örökségvédelmi Hivatalban többéves tudományos munkával tárták fel az egykori és a II. világháború utáni helyreállított állapotok terv- és dokumentumanyagát, és mutatták be az állapotok egymásra vetítésével, hogy még a palota körítő falainak jelentős része sem ott áll, ahol egykor volt, a leegyszerűsítő helyreállítás során eltűntek rizalitok, egyszerűsödött a homlokzati síkok térbeli rétegezettsége. Már az eredeti tetőformák visszaállítása sem lenne lehetséges a palota döntően teljes újjáépítése nélkül, amire nemhogy a publikált kormányzati tervek szerinti

– az egész Várnegyedre szánt – két-százmilliárd forint nem lenne elegendő, de költségvonzata a tervezett belső rekonstrukciókkal együtt alighanem ezermilliárdos nagyságrendű lenne.

Eszmeileg is teljesen tévesek az elképzelések. Semmilyen eredeti tervanyag, archív fotóanyag nem képes kellő alapot nyújtani ahhoz, hogy az egykori történelmi-építészeti-művészi produkciót visszahozza, hiszen azt hitelesen csak az eredeti épületegyüttes volt képes hordozni, eredeti anyagi valójában. Lehet a fotók alapján stukkó-, márvány-, padló- stb. után-érzéseket akár kézműves munkával is alkotni, ezek azonban az eredeti anyagok és színek ismeretének hiányában még csak képi megjelenésükben, felületi kezelésükben, színeikben sem lesznek soha olyanok, amilyenek a végérvényesen elpusztított eredeti alkotások voltak. Az eredmény az egykori eredeti késői historizmust vissza-álmodó újhistorizmus lesz, amelynek az egykori történelemhez semmi köze nem lesz, csupán jelen korunk, ezen belül pedig az ország politikai vezetése igencsak ellentmondásos történelemképét fogja tükrözni. Ráadásul a hauszmanni historizmus sem egy stílusegységet mutató, „zöldmezős” beruházás volt, a 18. századi barokk palota részletei, díszítményeinek megőrzött együttese vagy részletei is láthatók voltak helyenként, az ezekre vonatkozó dokumentumok viszont döntően hiányoznak.

A rekonstrukciónak tehát valamilyen olyan mozzanata, amely nem a ma álló épületegyüttes anyagi valójából indul ki, semmilyen történelmi hitelességgel sem fog rendelkezni.

A kormány-előterjesztés szükségességének okai: „Budapest ostroma a

világháború egyik legoktalanabb, de egyben legvéresebb hadművelete volt. A budai Várnak kiemelt szerepe volt az ostrom során, a Királyi Palota falai között több katonai parancsnokság működött, ezért a főváros súlyos ostroma során a budai Várnegyedet és a Királyi Palotát különösen nagymértékű, célzott pusztítás érte.”

Téves a megfogalmazás: nem Budapest ostroma volt oktalan hadművelet, hiszen egy erőddé alakított és az oda összevont német(-magyar) csapatokkal komoly katonai potenciált jelentő várost nem hagyhatott maga mögött a Dunántúl és Bécs felé tovább támadó szovjet hadsereg, hanem Budapest védelme volt értelmetlen és oktalan, közvetlenül ez vezetett a Királyi Palota pusztulásához.

Az előterjesztéssel érintett közfeladat változása: „A világörökségi terület védelme és fennmaradását szolgáló, értékőrző használata közérdek.”

A budapesti világörökség helyszín 1987-ben a Várpalota mai – műemléki védelem alatt álló – állapotának ismeretében kapta meg a világörökségi státuszt, mint a budai királyi vár 14. századtól máig terjedő hol folyamatos, hol meg-megszakadó építkezéseinek, bővítéseinek, pusztulásainak, újjáépítésének történeti folyamata, az egymásra rétegződő korok építészeti-művészeti tanúja. Az UNESCO és az ICOMOS a világörökségi helyszínek elvárt színvonalú kezelése során természetesen megengedi a modern kor újabb igényeinek a műemléki értékek fennmaradását is lehetővé tevő kielégítését, akár újabb, kortárs hozzájárások segítségével is, azonban árgus szemekkel figyel a történeti szubsztancia megőrzésére. E történetileg alakult együttes anyagi valójának pedig a világörökséggé nyilvánítás

idejében már szerves részét képezték az 1960–1970-es évek helyreállításának épületbővítései (pl. A épület), a korábitól eltérő kupola kialakítása, a palotaegyüttes valamennyi szárnyában létrehozott reprezentatív teretek, lépcsőházak, kiemelt előadó- és kiállítóterek. A belsőépítészeti kialakítás részben minőségi anyagok – vörös és fehér márványok, bronz, drága fa, értékes kortárs stukkómennezzet – felhasználásával készültek, a korabeli építészeti tervezés, építőipar és kézművestechnika csúcscsalkotásaként, az akkori Magyarország egyik legreprezentatívabb építészeti és belsőépítészeti „kirakataként”. Ez a kirakat persze a külföldnek is szólt, de döntően az ország lakosságának készült, mégpedig a rendszer alaptermészetével nem is konform demokratikus szemlélet jegyében: a világháborús pusztulásáig csak az ország néhány ezres legfelső elitje számára elérhető épületegyüttes mindenki számára egyformán bejárhatóvá, használhatóvá és élvezhetővé vált, mind a mai napig. Ehhez a pártelitben folytatott, hosszú éveken át – tervváltozatokkal is dokumentálható – vitákon keresztül, a politikai-kormányzati használatról való lemondáson át vezetett az út. Ami pedig a Várpalotába így bekerült, a Magyar Nemzeti Galéria, a Budapesti Történeti Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár, együttesen a nemzeti kultúra teljességét hordozta és hordozza ma is, a történelem, a művészet és a tudomány folyamatához, alkotásaihoz és eredményeihez történő demokratikus hozzáférés szimbólumaként. Ilyen teljességben talán a világ egyetlen helyszínén, egyetlen egykori királyi palotájában sem mutatkozik mindez meg. Elpusztítása akár a világörök-

ség státusz elvesztésével is járhat! Erre eddig két esetben került sor, Ománban, ahol egy természetvédelmi területet gazdasági megfontolások alapján a tizedrészére csökkentettek, és Drezdában, ahol pedig a történetileg alakult kultúrtáj látványát változtatták meg egy a közvélemény tendenciózus félretájékoztatása útján elért új építkezéssel. (Az utóbbi helyszínen még az UNESCO-döntés előtti héten is abban bíztak a kedvezőtlen változtatásokat „keresztülverő” tartományi politikusok, hogy majd a kancellár mindent elintéz Párizsban.)

A Várpalotában (és az egész Várnegyedben) tervezett intézményi pusztítás, majd az ezáltal hozzáférhetővé tett történeti szubsztancia anyagi pusztítása nem elfogadható, és a tudomány szempontjából sarkalatos kérdés. A tudománytalan érveken alapuló pusztításhoz a kormány-előterjesztés szerint igényelt tudományos munkára történő hivatkozás határozottan cinikus álláspont. (Budapest, 2015. április 9.)

Konferenciánk programjának címéhez²⁸ kapcsolódóan nem vizionálok a Velencei Charta halálát, a műemlékvédelmét – az emlékezetpolitikának is hála – annál inkább. De bármennyire reménytelennek tűnik is a helyzet, szóvá kell tenni, mivel „az értelmiségi léthez az is hozzátartozik, hogy az ember akkor is elmondja a véleményét, ha az esetleg nem hasznosul”.²⁹

²⁸ *A Velencei Charta halála, avagy Műemlékvédelem és emlékezetpolitika Magyarországon itt és most*; Az írásomhoz nyújtott segítségéért köszönettel tartozom Bardoly Istvánnak.

²⁹ Dr. Puskás Imre helyettes államtitkár megjegyzése, in: *Emlékeztető a Nemzeti Hauszmann Testület Fejlesztési és Építészeti Albizottságának üléséről*, 2015. október 22.